

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou
Posudek bakalářské práce a zpráva vedoucího práce

Oksana Buňak: *Příspěvek k poznání dětského světa ve středověkém Novgorodě*
(Archeologické prameny a jejich svědectví)

[Contribution to the knowledge of the „children’s world“ in medieval Novgorod (Archaeological sources and their cultural testimony)]

Praha 2010; 72 stran, incl. katalog identifikující z obrovského množství nálezů stejného druhu 69 nejcharakterističtějších katalogových položek, reprezentujících jednotlivé třídy hmotných pramenů; 27 vyobrazení z nichž artefakty na obr. č. 16 – 25 představují unikátní tzv Onfimovy gramoty.

Jako téma své bakalářské práce O. Buňak sama předložila k úvaze studium dětského světa ve středověkém Novgorodě, což je v současné době tématický obor, vracející se postupně po svém prvním rozvoji koncem 20. století, znovu do světla zájmu evropské badatelské komunity, zabývající se raným středověkem, ať již z hlediska archeologického, kulturně historického i etnologického a sociologického. Po zvážení všech okolností a s ohledem na možnost studentky využít též kontaktů s univ.prof. E.A. Rybinou a s přihlédnutím k mimořádně obchodně - ekonomicky důležitému nalezišti, jímž je od 2.poloviny 9. století existující, a od průběhu 10. a v 11. až do druhé poloviny 15. století archeologicky *informačně* zachytitelný, silný městský útvar Novgorodu, uvažovalo vedení ústavu o reálné možnosti tématu. Kladné rozhodnutí podpořily čtyři důležité archeologické vlastnosti novgorodské lokality. V prvé řadě jsou to geologické a geomorfologické podmínky, hlavně vlhké prostředí vhodné pro zachování organických materiálů (zejména dřeva, textilií, kůže a pro různé vegetační a další biologické materiály). Dále to jsou vícenásobné, dobře čitelné stratigrafické podmínky, dané mohutným blokem uličních vrstev zřetelně dělených dřevěnou dlažbou a k tomu navíc vynikající průkopnická práce dendrochronologická a konečně i osoba vedoucího rozsáhlé etapy prací v poválečné době B.A. Kolčina, kterého někteří starší archeologové z ARÚ bývalé ČSAV, včetně pisatele těchto řádek, měli příležitost osobně i jeho názory na výzkum poznat.

Práce je *dobře strukturována*, jak lze snadno rozeznat již z obsahu, tedy z rozdělení kapitol a z jejich dalšího dělení uvnitř kapitol, z nichž vybírám některé skutečnosti, směřující k úvahám „co dál“, jež patrně povedou k rozhodování z hlediska další perspektivy práce.

- 1. Úvod** (jádreem je stanovení cíle práce v souvislosti s evropským teoretickým bádáním a s místními podmínkami; připomínka potřeby i jiných druhů pramenů než jen pramenů archeologických i když ty autorka správně chápe jako prameny přímé; chronologický rámeček práce 10. – 15. století).
- 2. Dětsví v minulosti** (problém sociálního postavení dítěte a jeho vývoj; definice dětství jako sociální jednotky a jejího místa a významu v kultuře)
- 3. Charakteristika pramenů** (podrobnější charakteristika lokality, odraz dětské identity v pramenech, zejména v pramenech archeologických; písemné a literární prameny; specifické novgorodské písemné prameny psané na březové kůře, a jejich měšťanská specifika; svědectví ikonografických pramenů a problém jejich idealizace; etnografické prameny, a jejich potřeba a jejich možnosti a limity).
- 4. Svět dětí v novgorodských archeologických nálezech** (rovněž jejich měšťanská specifika, význam 13.století pro dětskou problematiku; jednotlivé typy artefaktů-hraček a jejich

kvantitativní existence; různá kvalita výtvorů hraček; typy hraček jako *animální dřevěné figurky* nejčastěji v podobě *koníčků* považovaných za odraz vzniků a existence novgorodské bojové jízdy?, *ptáčci*, *panenky* a tedy genderová binarita; *miniatury předmětů* jako zlomky mečů, nádobky; *píšťalky*, *chrastítka* a jejich význam, výtvoři z březové kůry a hliněná vajíčka polévaná; obecně v Rusku deskové hry jako mlýn a šachy, v Novgorodě *hry s míčky* a *hry s větším míčem* a dřevěnými soustruženými koulemi – jejich *koulení*; *setrvačnickovi vlčci*; drobné artefakty napodobující činnosti dospělých – jejich vícevýznamovost od pracovních návyků po užití rituální; socializační funkce hraček a jejich komunikativní význam. Výskyt mimo uvedené skupiny zaznamenáváme u *lodiček* a je to dobře pochopitelné u města rozkládajícího se na obou březích řeky Volchova.

Většina typů hraček trvá průběžně a jejich datování není možné proto jen z hlediska typového a typologického, ale naštěstí je konkrétně možné stratigraficky ve spojení s dendrochronologií, a to někdy ve velmi úzkém intervalu. Z hlediska materiálu se uplatnily někdy i kameny, ale nejčastěji dřevo. Na něm také pozorujeme i stopy výroby (soustružnické rýhy), ukazující na možnost řemeslné výroby, a to i pro trh. Běžněji od 13. století.

Specifickou skupinou nálezů jsou *součásti dětského odívání*. Textilních dokladů je méně, snad z důvodů vytrvalé recyklace. Jsou to jen útržky různých částí různých obleků. Zde pomáhají ikonografické prameny, ale svědectví je to dost uniformní. Poměrně bezpečné je barevné odlišení dětí od dospělých, bělostí oděvu dětí proti barevnosti dospělých. Opotřebovanost dětských látek může mít různé důvody, ale jeden jistě může být uvažován - opotřebované kusy jsou i u hrubého plátna jemnější a vhodné pro citlivou dětskou pokožku.

Autorka práce uvádí častější výskyt kožených součástí, které jsou pevnější při všedním nošení. Jsou to především *dětské boty* (typ střevíce, holínky, někdy hojně zdobené). Kromě částí šitých částí oděvu je autorkou uváděn i jen pletený (háčkovaný) *dětský čepiček*.

5. Dítě v prostředí domácnosti. Kromě jiného se řeší zde i prostor pro aktivitu dětí. Prvním „chráněným prostorem“ je pro dítě jeho *kolébka*, dále vlastní *prostor domu*, možný je samozřejmě *prostor dvora* hrazený plotem. Velikost prostoru k volnému, ale kontrolovanému pohybu souvisí samozřejmě s velikostí danou úsadbou a ta zase svou velikostí odráží sociální postavení držitele. Uváděna je základní péče o dítě v kolébce (zavinutí); text se dotýká i problému *infanticidy*. Zmiňován je i problém různých amuletů a důležitý je sám problém umístění kolébky v místnosti. V bohatších rodinách se v Rusku zjišťuje též různý pomocný *dětský nábytek*, např. k výuce chůze a k výuce posazení. Zde si musí archeolog zřetelně vypomáhat poznatky příbuzných věd, aby si dovedl představit, co lze hledat. Tak jako lékař léčí tím co zná a umí, tak i archeolog hledá především pomocí toho, co již ví a zkusil a jen soustředěná pozornost ho vede k novým, dosud neznámým nálezům.

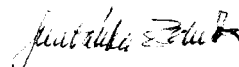
Většina zjištěných lokalizací hraček je uvnitř domů spolu v souboru s ostatními běžnými předměty, což je patrně správně interpretováno tak, že dítě se nevzdaluje (dodávám, že až do určitého věku) příliš z dosahu v domě hospodařící matky. Nicméně jsou nálezové situace, kde je představa o aktivitě dětí/dítěte v konkrétním prostoru vázána na specifický nálezový obraz. Autorka bakalářské práce upozorňuje na novgorodský *nález v Kirovově ulici, budova č.32*, který se odlišuje od běžné lokace archeologizovaných hraček tím, že vedle 11 kusů hraček a navíc několika vlčků, v budově č.32 vedle koncentrace hraček byla na témže místě i koncentrace artefaktů spojených s textilní výrobou, jako jsou např. vřetena, česadla a součásti tkalcovského stavu; v budově je tedy zachycen stav, kdy nálezy indikují mimo domácnostní ženskou výrobní práci i účast na práci textilní v budově a k té práci patří mimochodem i dozor či péče o tamtéž přítomné dítě. Život měšťanky byl patrně vskutku lokován do domu a jeho denního provozu, k němuž patřilo i hlídat kroky a chování malého dítěte.

6. *Dítě v měšťanské společnosti.* Život ve městě Novgorodě, jak uvádí autorka práce, vyžadoval pro *obchodní, právní i každodenní všední úkoly* v dynamickém městě znát počítání a psát a číst. Dochází v určitém věku k oddělení jedince (dítěte) z pracovního procesu ve prospěch *vzdělání*, a to snad ve všech sociálních vrstvách měšťanské společnosti. Potvrzuje to asi 400 kusů pisátek a asi přes 1000 dopisů na březové kůře, i nálezy rámečků voskových psacích destiček. Nejlepším příkladem učebních textů z nápisů a abecedy jsou tv. *Onfimovy gramoty* v počtu 11 kusů, které obsahují slabiková cvičení, úryvky textů, obrázky lineárního charakteru, jednotlivá písmena, části abecedy, nápis rozepsaný po slabikách, formule začátku dopisu „Poklona Onfima Danilovi“, kresba lodi jaké děti znaly z řeky Volchova, a různé další nápisy, vše ze 40 – 50 let 13. století. Evidentně byly vzdělány ve čtení a psaní i chudší skupiny obyvatel v 11. století i později. Číst a psát bylo běžným jevem též u rolníků, píší i ženy, i když jejich texty jsou v menšině.

Z výše uvedených skutečností, je možno usoudit, že téma je zde zpracováno na věcné, systematické i formální úrovni, která umožňuje doporučit předloženou práci k obhajobě a zároveň doporučit ji k dalšímu prohlubování jako perspektivní, a např. přistoupit ke komparativnímu studiu buď se severskou částí Evropy (např. Finsko, Švédsko, Dánsko, Norsko), což má u Novgorodu svou logiku, nebo přistoupit ke komparativní analýze západní části střední Evropy (Polsko, ČR, Rakousko a SRN event. Švýcarsko), nebo opustit územní princip a pokračovat ve stylu detailněji soustředěném na vybrané důležité jednotlivé složky systému z kterékoliv části Evropy.

Předložená práce vyhovuje nároku na bakalářské práce a doporučuji ji k obhajobě a klasifikaci stupněm

V Praze dne 13.9.2010

(Doc. PhDr. Zdeněk Smetánka, CSc)

Praha 6 Břevnov, Brixihy 1620/8 – 162 00

Tel: 235 350 187